

VRAMČEVA DJELA U SLAVENSKOJ STRUČNOJ LITERaturi

(Uz 400. obljetnicu Vramčeve smrti 1587—1987)

A. Vramec je štiristo let po svoji smrti še vedno predmet slavističnih raziskav: od druge polovice 19. stoletja je postal eden od tistih pisateljev hrvaške (kajkavske) književnosti, o katerih se je največ pisalo. Pričujoči pregled najvažnejših filoloških del o A. Vramcu vsebuje tudi odlomke iz pisem med znanimi slavisti, obravnavajoče Vramčevo delo.

Four hundred years after his death, Antun Vramec is still present in the scientific work of Slavists: since the second half of the 19th century he has become the most widely discussed Kajkavian Croatian writer. The present survey of the most important philological works about A. Vramec includes fragments from private letters written by famous Slavists and centered upon A. Vramec's work.

KRONIKA (vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom po D.(oktore) pope Vramce, kanoniku zagrebečkom. Psal: 118. Domine gressus meos dirige. Štampane v Ljubljane po Ivane Manline, leto M.D.LXXVIII.¹

POSTILLA na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravljena slovenskim jezikom. Po Antolu Vramce S:(vetoga) p.(isma) doktore i cirkve varaždinske p.(lebanuše) — Psalmo 118. Domine gressus meos dirige. — Štampano v slobodnom kraljevom varašu Varaždine M.D.LXXXVI.

POSTILLA vezda znovič spravljena slovenskim jezikom po godovne dni, na vse leto. Po Ant:(onu) Vramcu S:(vetoga) p.(isma) doktoru. Psalmo 118. Domine gressus meos dirige. — Štampano v slobodnom kraljevom varašu Varaždinu M.D.LXXXVI.²

Navedena Vramčeva djela u slavistici privlače pažnju i znanstveni interes znanstvenika gotovo stotvadeset godina i to iz više motriša: lingvistike, povi-

¹ Dosada su poznata samo dva primjerka *Kronike*. Jedan se nalazi u SNB u Zagrebu a drugi u NUK u Ljubljani. O tom prvom povijesnom djelu na narodnom jeziku pisali su Vj. Klaić, v. bilj. 48 ovdje; Nikola Radojčić, O izvorima Vramčeve kronike (1578), RAD JAZU, knj. 235, Zagreb, 1928, 27—49; Josip Turčinović, Teologija Antuna Vramca, Zagreb, 1970 (rukopis); Alojz Jembrih, Život i djelo Antuna Vramca, Čakovec, 1981, 84—126 i dr.

² Jedini potpuni primjerak *Postille* nalazi se danas u SNB u Zagrebu, nepotpunih je primjeraka registrirano oko deset. Usp. Život i djelo A. Vramca, 127—140, 209—225. Oba dijela Vramčeve *Postille* uređena su prema njihovim riječima u latinskoj posveti Petru Herešincu, prema »iuxta cursum almae Ecclesiae Zagrabienensis«, što znači po obredu zagrebačke crkve. Taj osobiti zagrebački obred dolazi do izražaja u oba dijela, čak više u drugom djelu »po godovne dni«, jer tu pored općih svetaca dolaze i osobiti pokrajinski sveci, kao sv. Ladislav, sv. Stjepan kralj, sv. Emerik, sv. Jalžabeta itd. Njihovi blagdani iziskivali su posebna evanđelja a prema njima i tumačenja. Stoga Vramec nije nikako mogao preuzeti evanđelja iz regenburške *Postille* (1568) kako je to neprovjereno tvrdio svojedobno Matija Murko.

jesti književnosti, povijesti, kulturne povijesti,³ tiskarstva,⁴ teologije,⁵ povijesti umjetnosti s obzirom na ilustracije u Postilli, te povijesti knjige uopće.⁶

Najraniji spomen o prvoj knjizi tiskanoj u Varaždinu, o Vramčevoj Postilli, nalazimo u djelu njegova prijatelja Blaža Škrinjarića »De agno paschali« tiskano latinskim jezikom godinu dana nakon Postille (1578) također u Varaždinu. U posveti knjige Antunu Vramcu, Škrinjarić nam je ostavio relevantan podatak koji se prije svega odnosi na Vramca a dijelom i na društvene odnose u Varaždinu i Zagrebačkoj biskupiji tadašnjeg vremena. Škrinjarićev zapis u prijevodu glasi: »/.../ Doista se bojah ljudi kao i ujeda zavidnika od kojih neki zlovoljno kude čak i tvoje svete napore na nedjeljnim i blagdanskim evanđeljima, koja su netom slavenskim jezikom objavljena na diku domovine slavenskog naroda /.../«. ⁷

Riječ je kako vidimo, doduše indirektno, o Vramčevoj Postilli koja je prema Škrinjarićevu svjedočanstvu naišla na oštru kritiku kod (ili od) nekih suvremenika, radi kojih se i on bojao izdati djelo pisano latinskim jezikom.⁸

Iako je još 1774. godine A. Baltazar Krčelić u svom tzv. latinskom »književnom leksikonu pisaca« iz kraljevine Slavonije zabilježio da je Vramec napisao povijest koja se često spominje kod ostalih pisaca kao i propovijdi namijenjene svećenicima (Conciones etiam ad usum Parochorum),⁹ ipak je Postilla slavenskoj naučnoj javnosti ostala nepoznata sve do 1866. godine. Naime, te je godine pronađen jedan primjerak Postille u Klanjcu u franjevačkom samostanu o kojem je primjerku Vatroslav Jagić pisao u časopisu »Književnik«, te pored ostalog istaknuo: »Evo dakle, mi doznasmo za prvu i po svoj prilici jedinu knjigu hrvatsku, koja je u 16. vieku štampana u Varaždinu /.../«. ¹⁰ Bio je to primjerak Postille bez naslovne stranice. Tako se sve do 1901. godine nije znalo za njezin potpuni naslov.¹¹ Postalo je to poznato rečene godine kada tadašnja kr. sveučilišna Biblioteka u Zagrebu, zaslugom Ivana Kostrenčića otkupljuje jedan primjerak Vramčeve Postille u Driveniku s oba dijela i naslovnim stranicama.¹²

³ Usp. bibliografiju u knjizi Život i djelo A. Vramca.

⁴ Više o tome Alojz Jembrih, Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina, Stoletni KAJ-Kolendar, Zagreb, 1986, 29—45.

⁵ Turčinović, nav. dj.

⁶ Posebno valja istaknuti da je od svih dosada poznatih kajkavskih izdanja, Vramčeva Postilla najljepše grafički i likovno opremljena knjiga.

⁷ Citavi prijevod Škrinjarićeve posvete Vramcu prvi puta objavljen je u knjizi Život i djelo A. Vramca. Jedan primjerak Škrinjarićeva djela nalazi se u Ljubljani, NUK, sign. 7019 VI A.d.I. Tom primjerku nedostaje nekoliko strana.

⁸ Još uvijek ostaje otvoreno pitanje, tko su bili kritičari Postille. Vramec zna da su to općenito »nazlobniki i nenaivnici« kako ih naziva, »ki nigdar dobrega nesu nikaj vučili ni včiniili.«

⁹ Usp. A. B. Krčelić, Scriptorum ex regno Sclavoniae a saeculo XVII. inklusive collectio /.../, Varasini 1774, 28.

¹⁰ Taj Jagićev članak ponovo je objavljen u knjizi Život i djelo A. Vramca.

¹¹ Osvrćući se 1895. na objavljenu korespondenciju J. Dobrovskog s F. V. Durychom, Jagić u Archivu für slavische Philologie, knj. 27. 612, ističe: »/.../ Ein sehr reicher Schatz zumal bibliographischer Notizen steckt in dieser Correspondenz. S. 211 erfahren wir den vollständigen Titel der in Raudnic befindlichen kroatischen Postille Vramec's.«

¹² Primjerak se nalazi u SNB u Zagrebu, sign. R II-8°-184. Više o njemu v. u Život i djelo A. Vramca, 129—134.

Na sličan je način dospio jedan drugi primjerak iste knjige i u Muzej grada Varaždina, o tome Krešimir Filić svojedobno piše: »Na sreću uspjelo je za naš muzej nabaviti ovu dragocjenu knjigu od nekog privatnika iz Dalmacije, za koju je gradska općina naplatila tek 1000 dinara (godine 1933), a ta je svota, a napose za Varaždin, bila upravo neznatna. Ona sadrži oba dijela ali ne sasvim potpuna, a izložena je u zidnoj vitrini našeg muzeja, pa pobuđuje veliki interes svih posjetilaca /.../.«¹³

Odjeke Vramčevih djela, posebice njegove Kronike, kao djela sa relevantnim podacima, nalazimo već kod znamenitih pisaca i povjesničara 17. i 18. stoljeća. Pored Krčelića tu činjenicu potvrđuje glasoviti Varaždinac — prvi hrvatski kartograf — Stjepan Glavač (1627—1680), koji je na svojoj karti iz 1673. uz neke toponime označio i godinu važnijih bitaka s Turcima. Godine je, kako kaže Glavač, uzeo iz Kronike A. Vramca »ex Synopsi Sclavonica Antonii (zabunom je otisnuto Georgii) Vrametz Parochi quondam Varasdinensis Postilla, allisque scriptics quondam clari /.../.«¹⁴

I Pavao R. Vitezović (1652—1713) sto osamdeset godina poslije Vramčeve Kronike, u predgovoru svojeg sličnog djela (1696) zapisuje: »Naslidovah većim delom Vramca /.../, kojega, kako takoj drugih razumnih ljudih, kih pisma najдох, vlastovite reči popisah /.../.«¹⁵

Josip Bedeković (u. 1760) prvi povjesničar Međimurja, u svom latinskom djelu »Natale solum /.../« (1752), dokazujući kako je Međimurje od davnina pripadalo Hrvatskoj a ne Mađarskoj, pored ostalih povjesničara i humanista, poziva se također na Kroniku A. Vramca i njegov diskurs o sv. Jeronimu, tj. da on potječe iz Štrigove.¹⁶

O djelima A. Vramca dosada je u slavističkoj literaturi najviše bilo riječi s obzirom na njegov jezik, iako su ona bila predmetom naučnih bavljenja i drugih znanstvenika kao npr. povjesničara, književnih povjesničara itd.¹⁷

S obzirom na kronologiju znanstvenih rasprava s jezičnog aspekta, Jagićev rad iz 1866. pod naslovom: Štampana hrvatska knjiga XVI. vieka, kojoj se je iznova u trag ušlo, ostaje na prvom mjestu. Pored informacije o pronadnom primjerku Postille autor se zaustavlja i na jezičnoj problematici knjige. Uspoređujući Vramčev tekst perikopa (evanđelja) s Krajačević-Petretićevim iz 1651, dolazi do zaključka da je Petretić »prievod Vramčev na mnogo mjesta gotovo rieč po rieč izpisao«¹⁸ upozorivši i na drugu važnu komponentu, naime da je Vramcu kod prevođenja evanđelja mogao poslužiti, kao predložak, Lek-

¹³ Krešimir Filić, Što znamo o najstarijim varaždinskim tiskarama, Varaždinske vijesti, br. 754, Varaždin, 1960, 4.

¹⁴ Jedini primjerak Zemljovida Hrvatske iz god. 1673. koji je izradio Stjepan Glavač, nalazi se u Valvasorovoj zbirci u SNB u Zagrebu. Prvi put je reproducirana »fotolitografskim putem i tiskana ofsetom« 1937. u Sarajevu povodom 300. obljetnice Varaždinske gimnazije. Po drugi put za niezin reprint pobrinuo se akademik Mirko Malez povodom 350. obljetnice iste gimnazije 1986.

¹⁵ Kronika aliti spomen vsega svieta vikov u dva dela razređen /.../ po Pavlu Vitezoviću /.../ u Zagrebu 1696, »Predgovor k' onem. koteri budu čitali ove knjige«.

¹⁶ Dva se primjerka Bedekovićeva diela Natale solum /.../ nalaze u SNB, sign. R II F-40-204. Usp. A. Jembrih, Josip Bedeković, povjesničar i kajkavski pisac. Gesta br. 10—11, Varaždin, 1982, 15—25, odnosno 22.

¹⁷ Vidi bibliografiju u Život i djelo A. Vramca, 235—241.

¹⁸ Književnik, časopis za jezik i povijest hrvatsku i srpsku i prirode znanosti, god. III, Zagreb, 1866, 309.

cionar Bernardina Splićanina,¹⁹ kao što su ga koristili i hrvatski prevodioci St. Konzul i A. Dalmatin u Urachu.²⁰

Vatroslav Oblak bio je prvi od južnoslavenskih dijalektologa koji uspoređuje jezik Vramčeve Postille s kajkavskim narječjem na terenu²¹ (1896). Devet godina nakon Oblakova rada slijedi prva sinteza o kajkavskom narječju (1905) iz pera ruskog slavista Lukjanenka²² koji u studiju uvrštava jezične primjere iz Kronike i Postille. Bila je to prva monografija u slavistici uopće, za koju V. Jagić tada reče da je to »rad koji s pravom zaslužuje da bude objavljen, jer ne ispunjava samo prazninu u ruskoj slavističkoj literaturi, već pruža nešto što dosada nije nitko učinio.«²³

I Fran Ilesić kada piše o Hrvatskim utjecajima u starim istočno-štajerskim tekstovima²⁴ (1905), također posize za primjerima iz Vramčeve kronike (1578).

U opširnoj studiji *Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben*²⁵ (1913) V. Jagić govoreći o Postilli A. Vramca, nastoji objasniti i svoj stav prema kajkavskom narječju koje su Kopitar i Miklošič smatrali slovenskim: »Der Übersetzer (A. Vramec, A. J.) nennt die Sprache nostram illyricam sive slavonicam linguam (slovenski jezik), worunter er nicht das heutige Slovenische gemeint hat, sondern eben jenen im westlichen Winkel des Regnum Slavoniae mit der Hauptstadt Zagreb (Agram) gesprochenen, auch heute dort vorherrschenden kaj-Dialekt. In diesem Dialekt gab es schon seit dem XV. Jahrhundert verschiedene Urkunden, in der Regel mit lateinischer Schrift geschrieben /.../.«²⁶ Kada pak govori o terminu »slovenski« (< словѣньскѣ), onda Jagić obrazlaže: »Die Slovaken nennen noch heute ihre Sprache 'Slovensky', geradeso wie die Bewohner Slavoniens (zwischen Drave und Save) noch im 16. und anfangs des 17. Jahrhunderts ihren Dialekt Slovenski nannten aber aus der Benennung folgt weiter gar nichts die sprachliche Identität. Auch in Mazedonien, in Süddalmatien, in Altruksland usw. war dieselbe Benennung üblich, überall denselben. So etwas konnte auch Antun Vramec verstehen als er seine Kronika vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom /.../ oder Postilla /.../ vezda znovič spravljena slovenskim jezikom /.../.«²⁷ Takvo nam se obrazloženje čini i danas prihvatljivim.

¹⁹ Usp. *Franjo Fancev*. O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. Tomislavov zbornik, Zagreb, 1925, 509—553, odnosno 547—549.

²⁰ Usp. *Ivan Polovič*, Evangelij sv. Matevža v protestantskem glagolskem »Prvem delu Novoga Testamenta« iz leta 1562. Trubarjev zbornik, Ljubljana, 1908, 56—73.

²¹ Usp. *Vatroslav Oblak*, Nešto o međimurskom narječju, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena JAZU, knj. I, Zagreb, 1896, 44—62.

²² Usp. *A. M. Lukjanenko*, Kajkavskoje narečje, Univerzitetskaja Izvestija, Kiev, 1904—1905.

²³ »Es ist eine fleissige Studentenarbeit, die vollauf verdiente, im Druck zu erscheinen, da sie nicht nur in der russischen slavistischen Literatur eine Lücke ausfüllt, sondern überhaupt etwas bietet was bisher Niemand gethan hat.« Archiv für slavische Philologie, Bd. 27, Berlin 1905, 578.

²⁴ Objavljeno u 162. knjizi Rada JAZU, Zagreb, 1905, 1—27.

²⁵ Objavljeno u Archiv für slavische Philologie, Bd. 34, Berlin, 1913. Usp. također *A. Jembrih*, Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu, Jagićev zbornik, Zavod za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1986, 59—75.

²⁶ Isto.

²⁷ *V. Jagić*, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, Berlin 1913, 19.

U raspravama Franje Fanceva posebno mjesto zauzimaju mnogi jezični elementi iz Vramčevih djela. Tako da su primjeri koje autor donosi, poslužili kao izvor za isti tip jezičnih primjera u radovima ostalih dijalektologa. Ovdje posebno valja istaći rezultate Fancevljevih istraživanja do kojih je došao u studiji O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj (1925). Naime, ta je rasprava značajna po tome što je autor uspio dokazati kako M. Murko²⁸ svojedobno nije imao pravo, kada je tvrdio da je Vramec »iz Ratisponske (regensburške, A. J.) Postile A. Dalmatina i St. Konzula preveo barem jevanđelja /.../ u svoju Postilu /.../«. ²⁹ Dodamo li tome ono što sam pisao o Vramčevu odnosu prema protestantizmu, onda zaista otpada svaka pomisao o preuzimanju evanđelja iz regensburške Postile (1568). »Međutim jezička jednoličnost svih jevanđelja 'Postile' (Vramčeve, A. J.) ne dopušta ni mogućnosti, da bi Vramec bar jedan dio jevanđelja svoje 'Postile' preuzeo iz ratisponske 'Postile', a drugi preveo iz Vulgate, jer sva njegova jevanđelja stoje u jednakom odnosu srodnosti prema redakcijama hrvatsko-primorskih lektionara.«³⁰

Ovim radovima valja priključiti i Aleksićeve Priloge istoriji kajkavskog dijalekta (1937) u kojima ponovo vidno mjesto zauzimaju jezični primjeri iz Vramčevih djela.³¹

Nakon Alksićeve rasprave u kroatistici se pojavljuje studija: O jeziku Vitezovićeve Kronike (1958) u kojoj Zvonimir Junković pored Vitezovićeve djela prikazuje i jezik Vramčeve Kronike,³² jer kako smo već spomenuli, Vitezović je Vramčevu Kroniku prenio u svoju Kroniku, dotjeravši je prema duhu ondašnjega kajkavskoga jezika (1696). Junković je napisao i disertaciju pod naslovom Jezik Antuna Vramca (1967). Bila je to dakle prva monografija u kojoj su kao glavni predmet detaljnijeg znanstvenog istraživanja poslužila djela A. Vramca.³³

Sedamdesetih godina 20. stoljeća istraživanja Vramčevih djela ulaze u svoju renesansu. Naime u tim je godinama najviše napisano i objavljeno studija, rasprava i monografija o djelu i životu »oca« kajkavske proze 16. stoljeća — A. Vramcu.³⁴

Ono što je svojedobno (1927) priželjkivao poznati slovenist France Kidrič, naglašavajući kako bi »teolog-stručnjak, učinio zaslužno djelo, ako bi proučio Vramčevu Postilu /.../«, ³⁵ pošlo je za rukom Josipu Turčinoviću u monografiji Teologija Antuna Vramca (1970). Autor je spomenutom monografi-

²⁸ Usp. *Matija Murko*, Nekoliko reči o jeziku srpsko-hrvatskih protestantskih knjiga, Daničićev zbornik, Beograd-Ljubljana. 1925. 72—106.

²⁹ Cit. prema *Fancevu*, O najstarijem bogoslužju /.../.

³⁰ Isto.

³¹ Usp. *Petar Aleksić*, Prilozi istoriji kajkavskog dijalekta, Južnoslovenski filolog, knj. XVI, Beograd, 1937, 41, 77, 89—91.

³² Studija je objavljena u Radovima Slavenskog instituta, knj. 2, Zagreb, 1954.

³³ Junkovićeva disertacija objavljena je pod naslovom: »Jezik Antuna Vramca« u Rad JAZU, knj. 363, Zagreb, 1972.

³⁴ Vidi Bibliographia Vrameciana u: Život i djelo A. Vramca.

³⁵ »Ponavljam, da bi storil bogoslovec-strokovnjak zaslužno delo, če bi preštudiral Vramčevo Postilo /.../«. *France Kidrič*, Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri Južnih Slovanih v XVI. veku (rukopis u NUK, Ljubljana). Kidrič svrstava Pergošića, Vramca i Škrinjarića među protestantske pisce. Takva se klasifikacija o njima ne može provesti. Ta varaždinska književna trojka zapravo je protu-reformacijski djelovala.

jom pridonio bitnim razjašnjenjima Vramčeve vjerske orijentacije, na osnovi koje se rasprave s pravom može reći da više nisu relevantna mišljenja onih, koji su Vramca smatrali protestantskim piscem, a njegova djela kao »obojena protestantskom herezom«.³⁶

Raspravom Eduarda Hercigonje (1973): Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća kroatistika i slavistika obogaćena je još jednom značajnom znanstvenom konstatacijom, naime, »da početke hrvatske kajkavske književnosti treba tražiti mnogo ranije nego što se to dosad mislilo«. Navodeći primjere iz Vramčevih djela, autor uvjerljivo pokazuje »na stvarni opseg i domašaj /.../ starih čakavsko-kajkavskih isoleksa — kao funkcionalnog činioaca međudijalektalne komunikacije u svijesti nosilaca pisane prakse /.../,³⁷ pri čemu je napose karakteristična kontaktina sinonimika kakvu nalazimo kod glagoljaša i A. Vramca (u Postilli).³⁸ Time je zapravo potvrđena i Fancevljeva misao da se »kajkavska duhovna književnost davno prije reformacije dodirivala s glagolsko-čakavskom književnosti«.³⁹

Kada je u svojoj studiji: Odnos Krležine kajkavštine u 'Baladama Petrice Kerempuha' prema starom kajkavskom književnom jeziku (1974) Antun Šojat nastojao pokazati međuovisnosti Balada i jezika starije kajkavske književnosti, onda je i on upozorio na A. Vramca i njegove jezične oblike.⁴⁰

Godine 1976, istraživajući i preispitavajući život i djelo A. Vramca, također sam izradio disertaciju pod naslovom Antun Vramec in seiner Zeit /.../ (Antun Vramec u svom vremenu. Prilog proučavanju hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije).⁴¹

Ako ovome još dodamo činjenicu da se u bibliografiji priloženoj monografiji Život i djelo A. Vramca u osamdesetim godinama još uvijek istražuje njegovo djelo, onda to govori o prisutnosti i neistraženosti cjelokupnog Vramčeva književnog korpusa bez obzira što se on krije samo u dvjema knjigama — Kronici i Postilli.

Iz spomenutog razdoblja valja spomenuti dvije monografije u kojima dolazi do izražaja samo jedan značajan diskurz iz Vramčeve Postille a od prvorazredne je vrijednosti za usmenu književnost. Naime u monografiji: Usmena narodna književnost na tlu Međimurja (1980) dvaju autora Ivana Zvonara

³⁶ Turčinovićev rad ostao je nažalost do danas neobjavljen. Usp. Vramec i protestantizam u knjizi Život i djelo A. Vramca, 70—83:

³⁷ *Eduard Hercigonja*, Kajkavski elementi u jeziku glagoljske književnosti 15. i 16. st. Croatica IV, br. 5, Zagreb, 1973. — Usp. također *Stjepan Damjanović*, Tragom jezika hrvatskih glagoljaša, Zagreb, 1984, 151—176; isti, Kajkavski elementi u hrvatskoglagoljskim zbornicima XV stoljeća, Istra 19, br. 5—6, Pula, 1981, 16—45.

³⁸ Sinonimi u Vramčevoj Postilli imaju najmanje dvostruku lingvističku vrijednost: stilističku i leksikološku, odnosno sadrže funkciju pojačanog izraza i objasnidbenu funkciju. Usp. *A. Jembrih*, Prva knjiga tiskana u Varaždinu na hrvatskom jeziku kajkavske osnovice (1586), Varaždinski zbornik 1181—1981, Varaždin, 1983, 349—357.

³⁹ *Fanceo*, U najstarijem bogoslužju /.../, 550.

⁴⁰ Objavljena u Forumu XII, knj. 26, br. 9, Zagreb, 1973, 367—375, a potom u zborniku Miroslav Krleža, Zagreb, 1973, 513—520, usp. još *A. Šojat*, Kratki navuk jezičnice horvatske (jezik stare kajkavske književnosti), KAJ, br. 3—4, Zagreb, 1969, 49—61 i dalje; isti, Pravopis stare kajkavske književnosti, Filologija JAZU, knj. 6, Zagreb, 1970, 265—282.

⁴¹ U proširenoj hrvatskoj jezičnoj verziji objavljena 1981. pod naslovom Život i djelo Antuna Vramca.

i Stjepana Hranjeca, te monografiji Josipa Kekeza: *Prožimanje usmene i pisane kajkavske književnosti starijih razdoblja* (1986), korišten je Vramčev zapis — svjedočanstvo o postojanju tužbalica,⁴² odnosno »javkanja« i narikača. Podatak, bez obzira u kojem se kontekstu javlja u Postilli, ima svoju vremensku vrijednost koju su zapazili spomenuti autori. Vramec u Postilli na str. 235 b »po nedelne dni« zapisuje: »Tak i vezda na Horvateh gda što vmerje poglaviti človek, žene se najmu, ke zvuna popevaju i javkaju i plaču se, a na serce ne im ga ni na misli.«

Jezične karakteristike Vramčevih djela nalazimo kao integralni dio u još dvjema monografijama budimpeštanskih slavista Istvána Nyomárkayja: *Strane riječi u hrvatskosrpskim jeziku* (1984) i Lászla Hadrovicsa: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* (1985).⁴³

Vramčeva djela *Kronika* i *Postilla* još se uvijek koriste kao bogati rudnik u izradi povijesnog Kajkavskog rječnika tog monumentalnog djela hrvatske leksikografije.⁴⁴ Osim toga već su Antun Raič,⁴⁵ Vatroslav Oblak⁴⁶ i Matija Valjavec u 19. stoljeću obilno koristili korpus Vramčevih djela pri izradi svojih studija.⁴⁷

Iz svega dosad rečenog proizlazi da su Vramčeva djela predstavljala znanstveni interes slavista počev od formiranja slavistike kao znanstvene discipline pa sve do naših dana, i još uvijek ostaju u središtu znanstvenog interesa. Pri tome ne smijemo zaboraviti da je u svim dosadašnjim povijesnim, književno-povijesnim i ostalim studijama kao vrelo informacija o A. Vramcu poslije njegova povratka iz Rima (1567), bila i ostala Klaićeva studija⁴⁸ iz 1908. godine, a koja je u nekim detaljima korigirana i dopunjena novim podacima objavljenim u knjizi *Život i djelo Antuna Vramca* (1981).

Pored ovdje spominjanih radova u kojima dolazi na vidno mjesto proučavanje Vramčeva jezika (spomenuo sam one najbitnije), valja istaći još dva momenta vezana uz lik A. Vramca.

Naime svi koji se sjećaju sadržaja povijesna romana Augusta Šenoe *Zlatarovo zlato*, prisjetit će se i lika Antuna Vramca kojega je Šenoa plastično ocrtao na samom početku romana. Niti Krleža ne zaboravlja Vramca u *Plenetarijumu* prisjećajući se njegova zapisa o Zagrepčanima, interpolirana samo u zagrebačkom primjerku *Kronike*, gdje za godinu 1235. uz povijesni kontekst Vramec govori: »Bela kral zidati i načiniti včini varaš Gerčku Goricu v Zagrebe (Grič, A. J.) i da onem purgarom velike pravice. Ali vezda je luctvo vu nem nesložno i okorna i terda vrata, malo imajući gizdavi, vučenim

⁴² Objavljeno u časopisu *Kaj*, br. 2, Zagreb, 1986, 29—99.

⁴³ Oba djela su objavljena u Budimpešti.

⁴⁴ Do sada iz štampe izašla tri sveska.

⁴⁵ Raičeva rasprava *Jezik Vramčeve Kronike* (1879/80) ostala je u rukopisu, danas u NUK, Ljubljana, isto i »Glossar zur Chronik /.../« u Austrijskoj nacionalnoj biblioteci. Više o tome v. u *Život i djelo A. Vramca*, 226—234. Nadamo se da ćemo uskoro Raičevu raspravu objaviti.

⁴⁶ U Oblakovoj ostavštini (danas Institutu za slavensku filologiju u Beču) nalazi se njegov sinkronijski prikaz (koncept) jezika Vramčeve kronike.

⁴⁷ Usp. A. Jembrih, Matija Valjavec kao leksikograf i prinosnik Akademijina rječnika, *Slavistična revija*, 33, št. 2, Ljubljana, 1985, 136-175.

⁴⁸ Studija je objavljena u *Monumenta spectantia slavorum meridionalium*, Vol. XXXI, JAZU, Zagreb, 1908, 1—LI. Klaić je ujedno tom prilikom objavio i Vramčevu *Kronika* u cjelosti.

i mudrim ludem neprijatelji i protivnici jesu.« Miroslav Krleža kada su »purgeri« (zagrebački) u tridesetim godinama, dakle u vrijeme nastajanja njegovih Balada, bili i protiv njega, prisjetio se Vramčeva diskurza stavljajući ga u drugi kontekst (svoj): »Na skolkam čkomi smartnosprepluvana Reč, / a pismo-znancov ni, ni harfe ni već /.../ Purgarija naša ne jenoga je Vramca / zdruzgala kak stekloga pesa samca, / regeču nad vtoplenikom z čamca /.../«⁴⁹

U povijesti obrazovnog programa RTV-Zagreb od posebnog je značaja polasatni film o Antunu Vramcu prikazan 11. ožujka 1986. Događaj je to značajniji tim više što je uopće po prvi put jedan kajkavski pisac, u ovom slučaju iz 16. st., otvorio vrata i obrazovnog programa. Svakako poduhvat bi trebalo nastaviti i sa drugim kajkavskim piscima iz 17., 18. i 19. st.⁵⁰

Da bi ovo izlaganje barem donekle bilo zaokruženo, neće biti suvišno ako istaknemo da su Vramčeva djela bila predmetom korespondencije znamenitih slavista u 19. i 20. stoljeću.

Tako Antun Raič (1845—1888) pored ostaloga piše Franji Miklošiću 23. siječnja 1880. godine i ovo: »Što se tiče poslanog Vam ekscerpta iz Vramčeve Kronike, to je nepotpuna i nezavršena skica, a poslao sam Vam je da iskažem svoju ljubav i poštovanje prema Vama, ne bi li ste se po potrebi njome mogli i poslužiti /.../«⁵¹ Raič se javlja Miklošiću i 29. veljače 1880. ».../ opet sam se dao na obrađivanje Vramčeve Kronike, međutim posao polako napreduje /.../. Namjeravam rad objaviti u Letopisu Matice slovenske (1880), ako će ga prihvatiti. Ima naime glasova koji govore da Matica ne treba objavljivati čisto znanstvene radove.«⁵²

Da je i Tomo Maretić (1854—1938) prije sto godina imao interes za Vramčevu Postillu, svjedoči njegovo pismo od 29. lipnja 1887. koje upućuje V. Jagiću u Beč. »Jednoć sam Vam pisao, da se ja sada bavim radnjom o istoriji hrvatskoga pravopisa. Bez starih hrvatskih knjiga ne bih dakako o tom poslu mogao ni pera zamočiti /.../. Sada se evo na Vas obraćam. Sudeći po Vašim citatima u Archivu IV, 486, možda se u Vas nalazi Vramčev homilijar (Postilla, A. J.) i Magdalenićeva knjižica 'rasipnoga sina historija'. Ako me moje nagađanje ne vara, onda bih Vas lijepo molio, da biste mi te dvije knjige dobrostivo ustupili na porabu za kratko vrijeme /.../«⁵³

Vatroslav Jagić (1838—1923) je Franji Račkome 13. ožujka 1888. pisao, želeći afirmirati V. Oblaka: »I ovdje (u Beču, A. J.) imadu 2—3 valjana (studenta, A. J.), neki naš Hrvat iz Slavonije Imhof, vrlo je marljiv, ali najviše zna ipak Oblak, mladić upravo fenomenalan. On se sprema da ponudi za Starine (JAZU, A. J.) ako biste htjeli. Vramčevu Kroniku. Bilo bi vrijedno.«⁵⁴

⁴⁹ Usp. A. Jembrih, *Dijalekt u modernoj poeziji tridesetih godina* (S posebnim osvrtom na Balade Petrice Kerempuha), *Obdobja slovenskega knjižnega jezika, književnosti in kulture*, knj. 7, Ljubljana, 1987, 541—550.

⁵⁰ Tekst scenarija napisao A. Jembrih, režija Edo Mudronja, lik A. Vramca glumio prvak varaždinskog kazališta »August Cesarec« Tomislav Lipljin.

⁵¹ Raičevo pismo prvi put objavljeno u knjizi *Život i djelo A. Vramca*, 223—234.

⁵² Isto. Oba su pisma pisana njemačkim jezikom.

⁵³ Cit. prema *Josip Hamm*, Vatroslav Jagić i Poljaci, *Rad JAZU*, knj. 282, Zagreb, 1951, 92. Maretić vjerojatno nije dobio od Jagića Vramčevu Postillu, jer u *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (1889) koristi primjere samo iz *Kronike*. O Maretiću v. *Josip Silić*, Tomo Maretić — jedan od najvećih hrvatskih lingvistica, *Virovitički zbornik 1234—1984*, Virovitica, 1986, 395—403.

⁵⁴ Cit. prema *V. Jagić*, *Spomeni moga života*, knj. 2, Beograd, 1934, 152.

Matija Valjavec (1831—1897) piše V. Oblaku 8. svibnja 1888. godine: »Mili rojak! Prav vesel sem bral Vaše pismo. zlasti to, kar pripovedujete o Vramčevi Postili. Knjige, iz ktere je Jagić v knjiž. III. 307 nekaj odlomkov oglašil, ni več v Klanjcu, jaz sem se mnogo trudil, da bi jo dobil, bog vedi kam je izginila. Tudi v Karlovcu sem je iskal, ker sem mislil, da jo je lahko Pernat tam odnesel, ali zastonj. Srčno rad kar grabim za Vašo blagohotno ponudbo in Vas prosim, da mi jo za dva tedna posodite /.../.⁵⁵

Mjesec dana poslije navedenog pisma Valjavec opet Oblaku (1864—1896) 12. lipnja 1888. piše: »Mili moj rojak! Vrnol Vam bom Vramčevo postilo uže do 18. tega meseca in to z zahvalnostjo, izvira očeo iz dna srca. Vsaki dan po nekoliko berem, ali ekscerptov ne delam, ker se bote Vi Vramca kmalu lotili in ga formalno in leksikalno obdelali. To bi bilo, mislim, najbolje v matičinem letopisu, kjer bi želel pretiskano čitati za izgled 'muko gospona,' našega na listih 82—93. Zabeležil sem si pa vendar primere za arti.⁵⁶ Jeli knjiga Vaša last /.../? Prav je, da ste se lotili Vramčeve Kronike. knjiga je vredna, da ugleda svetlo, in mislim, da je zagr. akad. ne bo odbila /.../.

Kolikor se spominjam, v prekmurščini j ne prehaja v g. Ali to pa vem, da okoli Nāršincev in Göseiski okolici nad Kanižo kaj radi izgovarjajo kakor Madžari gy. V Nāršincih govoré: gyécati, gvečim, on je gyécao, — žergyav — gyemlem — trigyé (tres), štirgye (quattuor), — gyünc — gyesti (edere). Ali zraven gy govore pa tudi j: jécati, žerjav, jemlem, trjé, štirje, jünc, jesti, in ki so kaj v prekmurščini pisali. pisali so zdaj j zdaj gy /.../.⁵⁷

V. Jagić također piše Franji Fancevu 26. listopada 1912. dakle u vrijeme kada Fancev priprema svoje Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie: »Ne znam, znate li da i ja imam (Oblakov) exemplar Vramčeve postile, ali gdje i gdje fale listovi. Htio sam prije više godina svoj eksemplar popuniti sa Varaždinskim, ali ga fratri ne htjedoše poslati ovamo. Tako je moj defektan, ali ima u njemu nešto i od drugog dijela.«⁵⁸

⁵⁵ Pismo iz Oblakove ostavštine. Oblakovu korespondenciju za tisak priprema D. Stefanija.

⁵⁶ Valjavec je poslije objavio raspravu o »Ar, arti« u Jagićevu Archivu, knj. 8, 399—405.

⁵⁷ Pismo iz Oblakove ostavštine. Na osnovi Valjavčevih primjera u vezi s grafeom j/g, mogli bismo zaključiti da se tada Oblak mučio oko objašnjenja praslavenskog *d' koji je kod Vramca grafijski realiziran kao j, g, gy, u izgovoru sad kao j, sad kao d. Vjerojatno da je Valjavec želio Oblaku pomoći pri rečenom problemu. Kako znamo, Vramec je slijedio tradiciju mađarskog pravopisa.

To zapravo svjedoči da je Vramec ostao kod pravopisne tradicije kakvu je već 1560. Trubaru predlagao glasoviti Pavao Skalić kada je pisao izvještaj o njegovu jeziku i pravopisu. Skalić naime tada reče da je jezik Trubarovih knjiga takav da ga osim Slovenaca Stajerske, Kranjske i Koruške neće moći razumjeti ni jedan drugi slavenski narod, a od Ilira ni oni »qui circa Zagrabiam sunt«. Skalić je predlagao da Trubar piše *ch* = *č*, a ne *zh*, dakle *chlouik* a ne *zhlouik*, *luch* a ne *luzh*, *ochak* a ne *ozhak* itd. Dakle možemo reći da Vramec piše onim jezikom i pravopisom koji razumiju Iliri »qui circa Zagrabiam sunt«. Usp. Alojz Jembrih, Pavao Skalić u službi reformacije, SAZU, Ljubljana, 1986, 128—139.

⁵⁸ Cit. prema: Korespondencija Vatroslava Jagića, JAZU, knj. 1, uredio Petar Skok, Zagreb, 1953, 407. Da je kojom srećom Jagić dobio taj franjevački primjerak Vramčeve Postille iz Varaždina, sigurno bi i on tada ispravio Fancevljev podatak u kojem je napisao da je taj primjerak 1705. bio u knjižnici pavlinskog samostana u Remetama (kraj Zagreba). Iz latinskog zapisa u Postilli »Liber con(ven)tus Remetinecensis 1705« govori da je riječ o Remetincu kraj Novog Marofa, nedaleko Varaždina

Na osnovi samo nekih ovdje spomenutih radova u kojima se Vramčeva djela proučavaju s jezična aspekta, proizlazi da je njihovo značenje i mjesto u slavenskoj filologiji daleko veće nego što smo to dosada u našim povijestima književnosti navikli čitati. Sve to govori da Vramčeva djela, na temelju dosadašnjih monografija i studija, zaslužuju jednu sintezu u novom svjetlu, jer svaka generacija ima pravo na svoje poglede i znanstvenu revalorizaciju dosadašnjih ustaljenih ocjena o bilo kojem književnom djelu iz prošlih stoljeća.

I na kraju moram istaći jednu površnu konstataciju u članku Pregled hrvatske književnosti od početka do približno godine 1800 objavljenog u jednom našem renomiranom zborniku. Naime tu čitamo: »U užoj Hrvatskoj, koja se u to doba naziva 'reliquiae reliquiarum' (riječ je o 17. st., A. J.), javlja se književnost na kajkavskom dijalektu: prva djela /.../ kajkavskih pisaca štampana su već u XVII stoljeću /.../«⁵⁹ — Nije jasno je li Vramec, pa i Pergošić iz 16. st. namjerno zaobiden ili se to desilo »zabunom« autora članka. Sličan postupak, nažalost, možemo uočiti i u najnovijem članku Kajkavska idiomatika, kritički obzori u kojem, između vremenskog raspona I. Pergošića i J. Habelića, ne nalazimo A. Vramca.⁶⁰ Znanosti ne koristi referencijalna nedostatnost.

Vramčeva djela ostaju integralni dio hrvatske književnosti koja će i kod dolazećih generacija pobuđivati znanstveni interes i poslije 400. obljetnice Vramčeve smrti.

gdje je zaista postojao franjevački samostan iz kojega je Postilla kasnije prenešena u Varaždin. U knjizi Život i djelo A. Vramca i ja sam preuzeo informaciju kako ju je Fancev interpretirao. Jer godine 1975. kada sam želio vidjeti taj primjerak Vramčeve Postille kod varaždinskih franjevac, a nisam ga mogao dobiti na uvid jer tada nije bila knjižnica uređena, jedino što mi je preostalo, bila je Fancevljeva informacija o njemu. Međutim sada kada je taj primjerak ponovo došao na svjetlo dana, zahvaljujući O. V. Frkinu i S. Juriću koji su ljeti 1986. popisivali u istoj franjevačkoj knjižnici u Varaždinu inkunabule, imao sam prilike da pregledam primjerak Vramčeve Postille koji je V. Jagić želio da ga ima kod sebe. Prema tome, moj zapis u knjizi (1981) valja promatrati iz sadašnjeg aspekta, tj. onaj primjerak koji Fancev drži da je bio u Remetama, bio je zapravo u Remetincu a sada je u Varaždinu kod franjevac. Želim odmah naglasiti da rukopisni umetak u tom primjerku str. 193—200 obrađujem s jezičnog aspekta, jer se razlikuje od originala tj. Vramčeva jezika u pravopisu, fonologiji i morfologiji.

⁵⁹ Cit. z Zbornika Zagrebske slavističke škole, knj. 4, Zagreb, 1976, 300. — Za ovaj prilog uglavnom sam konzultirao radove u kojima dolazi do izražaja jezični aspekt Vramčevih djela, tako da nisam navodio sve ono što je o Vramcu pisano u povijestima hrvatske književnosti i radovima. O. Šojat, M. Franičevića itd. Njihovi radovi navedeni su u bibliografiji knjige Život i djelo A. Vramca.

⁶⁰ Usp. Rasprave Zavoda za jezik, knj. 13, Zagreb, 1987, 31—34.

SUMMARY

The works of Antun Vramec (1538—1587), *Kronika* (1578) and *Postilla* (1586), have been the center of scholarly attention for over 120 years. They have been examined from the points of view of the history of language, dialects, literature, culture, printing, theology, etc.

The present article first surveys the presence of Vramec's name and Vramec's literature in the works of scholars writing before Slavic philology became a distinct and separate science, e. g. in the works of Blaž Skrinjarić (1587), the Croatian cartographer Stjepan Glavač (1673), Pavle Ritter Vitezović (1696), Josip Bedeković (1752). The second part of the article discusses the 19th and 20th century philological studies of Vramec's works. Special attention is paid to the correspondence between famous Slavists inasmuch as it deals with Vramec and his works: A. Raič — F. Miklosich, T. Maretić — V. Jagić, V. Jagić — F. Rački, M. Valjavec — V. Oblak.

As it turns out, Vramec's works have interested Slavic philology more than the works of any other Kajkavian author. Their place and importance are much higher than the histories of Croatian literature have so far led one to believe.